

TARPTAUTINIS SEMINARAS „ERDVIŲ PASISAVINIMAS RYTŲ PRŪSIJOJE“

Vasilijus Safronovas

Klaipėdos universitetas

2011 m. gegužės 27–28 d. Klaipėdos universiteto Senato salėje vyko tarptautinis mokslinis seminaras „Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje“. Šis renginys buvo ketvirtasis iš seminarų ciklo, rengiamo bendradarbiaujant Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutui (KU BRIAI), Baltijos federaliniam Imanuelio Kanto universitetui ir Wojciecho Kętrzyńskiego mokslinių tyrimų institutui Olštynė¹. Į šį interinstitucinį bendradarbiavimą šiais metais produktyviai įsitraukė ir VšĮ Thomo Manno kultūros centras (Nida).

Ketvirtojo seminaro organizatoriai atliepė pastaraisiais metais Europos istoriografijoje, paveldotyroje ir kitose mokslo kryptyse didėjantį susidomėjimą tarpdalykiniais erdvių pasisavinimo tyrimais, kuriuos vykdant gilinamasi į tai, kokias reikšmes ir dėl kokių priežasčių visuomenės suteikia savo gyvenamosioms erdvėms ir ypač praeities objektams jose, kaip, suteikdamos tokias reikšmes, kultūros paverčia erdves savomis. Reikšmės priskyrimas erdvei atstovaujantiems simboliams arba pačiai erdvei leidžia kultūrai išivaizduoti tos erdvės priklausomybę sau. Tačiau dažnai ta pati geografinė erdvė yra aktuali kelių kultūrų semantikoje, taigi joje susiduria keletas išivaizduojamų erdvių. Vienu tokių geografinių regionų, jau kelis šimtmečius esančiu kelių kultūrų semantinėje sankirtoje, renginio sumanytojo V. Safronovo buvo pasiūlyta traktuoti ir buvusios Rytų Prūsijos provincijos teritoriją. Tai žemė, kurios dalys istoriškai įvairiais laikais turėjo skirtingus pavadinimus ir skirtingas reikšmes ne tik čia gyvenusiems vokiečiams, mozūrams, Prūsijos lietuviams, bet ir kaimyninių valstybių (Rusijos, Lenkijos, Lietuvos) gyventojams. Šiame seminare buvo diskutuojama ir lyginama, kaip teritorijose, kurios iki 1945 m. sudarė Rytų Prūsijos provinciją, o dabar priklauso Lenkijai, Rusijai ir Lietuvai, vyko „svetimo“ paveldo atmetimo ir mentalinio pasisavinimo, paveldo pavertimo „savu“, jo nacionalizavimo ir mentalinio prijaukinimo procesai.

Renginiu buvo suburti trijų valstybių, kurioms dabar priklauso buvusi Rytų Prūsijos teritorija, ir Vokietijos mokslininkai, keliant pranešėjams konkrečius klausimus, susijusius su pasirinkta tema: a) kokios reikšmės ir kuo remiantis buvo ir tebėra suteikiamos lietuvių, lenkų ir rusų kultūrose tam pačiam geografiniam regionui (Rytų Prūsijai), kitaip tariant, kas buvo Rytų Prūsija Rusijos gyventojams prieš Antrąjį pasaulinį karą ir kas yra „Rytų Prūsija“ dabartiniams Kaliningrado srities gyventojams; kiek „Mažosios Lietuvos“ Kaliningrado srityje yra lietuviams; ką reiškia „Varmija“ (*Warmia*) ir „Mozūrija“ (*Mazury*) šiandienos lenkams? b) kokie simboliai ženklina išivaizduojamas erdves, tapatinamas su Rytų Prūsijos regionu, Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje; c) kaip vyko

¹ Apie tris pirmuosius seminarus plačiau žr.: *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII). Sud. A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2009, p. 343–344; *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. S. POČYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 245–247. Straipsniai 2009 m. įvykusių seminarų pagrindu paskelbti rinkinyje: *Pamiėc i historia (Olsztyn, Kaliningrad, Klajpeda)* (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Nr. 249). Pod red. T. CHRZANOWSKIEGO. Olsztyn, 2009.

šio regiono (Rytų Prūsijos) ir atskirų jo dalių simbolinio (mentalinio) pasisavinimo procesas po Antrojo pasaulinio karo Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje.

Dviem pirmiesiems klausimams aptarti buvo skirtos trys seminaro sekcijos: „Rytų Prūsijos reikšmės lietuvių kultūrinėje aplinkoje“; „Rytų Prūsijos reikšmės Rusijos kultūrinėje aplinkoje“; „Rytų Prūsijos reikšmės Lenkijos kultūrinėje aplinkoje“. Trečiasis klausimas aptartas pranešimuose, pristatytuose ketvirtojoje sekcijoje „Erdvės simbolinis pasisavinimas kaip procesas“. Skaityti pranešimų ir dalyvauti seminaro diskusijose atvyko mokslininkai iš Wojciecho Kętrzyńskiego vardo mokslinių tyrimų instituto (Olštynas) – dr. Marcin Wakar, mgr. Tadeusz Baryła ir mgr. Waław Hojszyk, skaitęs pranešimą vietoj susirgusio ir į renginį atvykti negalėjusio prof. habil. dr. Stanisławo Achremczyko; Baltijos federalinio I. Kanto universiteto (Kaliningradas) istorikai – prof. dr. Jurij Kostiašov, doc. istorijos mokslų kandidatas Valerij Galcov, doc. istorijos mokslų kandidatas Vitalij Maslov; Klaipėdos universiteto mokslininkai – dr. Vasilijus Safronovas, doc. dr. Nijolė Strakauskaitė, mgr. Lina Motuzienė. Išplečiant tinklą, susiformavusį bendradarbiaujant trims institucijoms, į ketvirtąjį seminarą buvo nutarta pakviesti tyrinėtojus ir iš kitų institucijų, kurių pranešimai ir dalyvavimas diskusijose galėtų prisidėti prie konkrečios temos analizės. Kvietimą dalyvauti renginyje mielai priėmė Lenkijos mokslų akademijos Istorinių tyrimų centro Berlyne mokslo darbuotojas dr. Rafał Żytniec, Lietuvos istorijos instituto (Vilnius) istorikai dr. Dangiras Mačiulis ir doc. habil. dr. Alvydas Nikžentaitis, Kaliningrade gyvenanti Berlyno Humboldtų universiteto tyrinėtoja dr. Anna Karpenko. Iš viso seminaro metu buvo perskaityta trylika pranešimų.

Diskusijų tematikos lauką šių metų seminare apibrėžė ne tik seminaro metu skaitytų pranešimų tematika, bet ir prieš seminarą, gegužės 27 d. ryte, vykusio asociacijos Lietuvos ir Vokietijos forumas surengta panašios tematikos diskusija „Politika, ekonomika ir kultūros paveldo išsaugojimo galimybės Lietuvoje, Kaliningrado srityje (Rusijos Federacija), Lenkijos pamaryje ir Vokietijoje“. Moderuojant habil. dr. A. Nikžentaičiui, seminaro dalyviai dr. Anna Karpenko, dr. Marcin Wakar ir asociacijos Lietuvos ir Vokietijos forumas valdybos pirmininkas prof. habil. dr. Vladas Žulkus diskusijos metu diskutavo apie tai, kaip kito praeities simbolių sureikšminimas skirtinguose buvusios Rytų ir Vakarų Prūsijos dalyse pokariu ir kokį vaidmenį kultūros paveldas jose vaidina dabartiniu metu.

Visi seminaro suteikto impulso rezultatai paaiškės tik kitąmet, kai renginio dalyviai parengs tekstus numatomam publikuoti straipsnių rinkiniui, pasirodysiančiam KU BRIAI mokslo darbų serijoje „Acta Historica Universitatis Klaipedensis“. Pridėjus Vokietijos tyrinėtojų, dėl objektyvių priežasčių neatvykusių į seminarą, tekstus, rinkinys turėtų papildyti kelis pastaraisiais metais Europos istoriografijoje pasirodžiusius conceptualius leidinius apie erdvių simbolinį pasisavinimą miestuose² naujais tyrimų duomenimis. Planuojamas straipsnių rinkinys skirsis nuo šių leidinių visų pirma tuo, kad jis bus orientuotas ne į pavyzdžių iš skirtingų Europos regionų tyrimą, bet į pavyzdžių, esančių vienoje teritorijoje – buvusioje Rytų Prūsijoje – analizę. Panaši buvusių Rytų Prūsijos miestų (visų pirma Olštyno, Kaliningrado ir Klaipėdos) istorinė patirtis po Antrojo pasaulinio karo neigiant ir pasisavinant reikšmes leis straipsnių rinkinyje daryti labiau pagrįstus lyginimus, nustatant proceso bendrybes ir atskirybes, būdingas šiam regionui.

Mokslinio seminaro „Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje“ rengimą parėmė Lietuvos mokslo taryba ir Kultūros rėmimo fondas.

² *Die Aneignung fremder Vergangenheiten in Nordosteuropa am Beispiel plurikultureller Städte (20. Jahrhundert)* (Nordost-Archiv, Bd. XV / 2006). Hrsg. von Th. SERRIER. Lüneburg, 2007; *Villes baltiques. Une mémoire partagée* (Revue Germanique Internationale, 11/2010). Sous la dir. de M. ESPAGNE et Th. SERRIER. Paris, 2010.

TARPTAUTINIS MOKSLINIS SEMINARAS „ADALBERTAS BEZZENBERGERIS – ETNOGRAFAS IR AKADEMINĖS BALTISTIKOS PRADININKAS“

Lina Motuzienė

Klaipėdos universitetas

2011 m. rugsėjo 9–10 d. Neringoje vyko tarptautinis mokslinis seminaras „Adalbertas Bezenbergeris – etnografas ir akademinės baltistikos pradininkas“, kurio tikslas – analizuoti Prūsų Lietuvos ir Kuršių nerijos istorijos, kalbinės ir etninės tradicijos problemas, akcentuojant Rytų Prūsijos kultūros ir mokslo veikėjų vaidmenį. Renginį organizavo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja doc. dr. Nijolė Strakauskaitė ir Klaipėdos universiteto doktorantė, Thomo Manno kultūros centro direktorė Lina Motuzienė, talkinant Liudviko Rėzos kultūros centrui ir Lietuvių kalbos institutui Vilniuje.

Šiame seminare pranešėjai analizavo Kenigsbergo universiteto profesoriaus, universalus mokslininko Adalberto Bezenbergerio veiklą, jo svarų įnašą Rytų Prūsijos kultūrinam gyvenimui, ypač Prūsijos Lietuvos etninės tradicijos tyrimams. Adalbertas Bezenbergeris – iškilus lyginamosios kalbotyros specialistas – tyrė baltų (lietuvių, latvių, prūsų) kalbas, daug nusipelnė ne tik kalbotyrai, bet ir tautosakai, archeologijai, etnografijai. Domėjimasis tuomet modernia lyginamosios kalbotyros sritimi paskatino jį domėtis ir senaisiais lietuviškais tekstais, tarp kurių būta ir svarbių atradimų, išsaugant juos lietuvių kultūrai. Ypač šiame kontekste minėtinas Martyno Mažvydo 1547 m. katekizmas ir „Forma krikštymo“, Baltramiejaus Vilento „Enchiridionas“ ir Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ (Pirmoji dalis), o latviams – 1856 m. liuteroniškasis katekizmas ir kt. Būtent A. Bezenbergeris mus supažindino ir su Jono Bretkūno Biblijos vertimo rankraščiu. Daugelį metų jo monografija „Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache“ (Göttingen, 1877) buvo vienintelis darbas, išsamiai supažindinantis su senaisiais rašytiniais lietuvių kalbos paminklais. Jo veiklos spektras buvo labai platus, neapsiribojantis tik mokslinėmis publikacijomis: profesorius leido mokslinį žurnalą „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“ (1877), taip pat buvo ilgametis žurnalo „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen“ redaktorius.

Į mokslinį seminarą buvo pakviesti kalbotyrininkai, istorikai, archeologai, etnologai iš Lietuvos, Čekijos, Vokietijos ir Rusijos Federacijos (Kaliningrado srities), siekiant tarpdisciplininio diskurso, analizuojant regiono istorijos ir kalbotyros problemas.

Tarptautinis seminaras „Adalbertas Bezenbergeris – etnografas ir akademinės baltistikos pradininkas“ suteikė erdvę diskusijoms apie regiono kultūros raidos problemas, akcentuojant baltistikos mokslo svarbą XIX a. pabaigoje ne tik šiam regionui, bet ir visai Europai. Būtent europinį baltistikos kontekstą akcentavo Karlo universiteto Prahoje habil. dr. Ilja Lemeskin, išryškindamas keturių žymių baltistų (F. L. Čelakovskio, A. Schleicherio, L. Geitlerio, J. Zubato) iš Prahos sąsają su Rytų Prūsija, Prūsų Lietuva ir Kuršių nerija. Pranešėjas pateikė naujos informacijos apie A. Bezenbergerio ryšius su XIX a. pab. baltistikos mokslo propaguotojais, pateikdamas ir intriguojančių detalių iš jų apsilankymo Prūsų Lietuvos vietovėse ir Kuršių nerijoje, išryškindamas išskirtinį susidomėjimą lietuvių kalba ne tik Kenigsbergo, bet ir Prahos universitetuose.

A. Bezenbergerio amžininkų Jurgio Gerulio ir Jono Yčo atsiliepimus tarpukariu Lietuvos spaudoje analizavo prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė, pabrėždama A. Bezenbergerio nuo-

pelnius dialektologijos srityje. Doc. dr. Jolanta Zabarskaitė pranešime išryškino originalias išvagas apie prūsus, pamarių ir A. Bezenbergerių „Didžiąjame lietuvių kalbos žodyne“, reziumuodama žodžių, susijusių su gyvenimu prie vandens, sąvokų sąsają su kultūrinės tapatybės aspektais. Doc. dr. Jolantos Gelumbeckaitės (J. W. Goethe's universitetas Frankfurte prie Maino) pranešimas „Senosios lietuvių kalbos referencinis korpusas (SLIEKKAS)“ susiejo A. Bezenbergerio darbus su šių dienų informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis, pabrėžiant lituanistinių leidinių komplektavimo informacinėse bazėse reikšmę ir perspektyvumą. A. Bezenbergerio etnokultūrinių tyrimų sąsajas su šios veiklos vienu iš pradininkų Prūsijos Lietuvoje Eduardu Gizevijumi ir Gustavu Gizevijumi aptarė etnologas prof. dr. Rimantas Sliužinskas.

A. Bezenbergerio mokslinių interesų ir Kuršių nerijos sąsają pranešime atskleidė doc. dr. Nijolė Strakauskaitė, kuri akcentavo, kad šio mokslininko veiklą tikslinga aptarti XIX a. europinio filologijos mokslo transformacijų ir nacionalizmo stiprėjimo tendencijų kontekste: A. Bezenbergeris, susidomėjęs baltistika, atvyko į Kenigsbergą ir Prūsijos Lietuvą tuomet, kai Vokietija buvo ką tik politiškai susivienijusi ir ėjo nacionalinės valstybės stiprinimo keliu, todėl A. Bezenbergeris vadovavosi tuomet populiariu požiūriu į Prūsijos lietuvius kaip į nykstančią tautinę mažumą, kurios kalbinį ir etnokultūrinį palikimą būtina „išsaugoti ateinančioms kartoms“. Unikali Kuršių nerijos etninė situacija – kuršininkų, lietuvių, vokiečių kalbų gyvavimas vienu metu, savita etnografinė tradicija, turtinga archeologinė medžiaga buvo palanki dirva A. Bezenbergerio moksliniams interesams įgyvendinti. Vienas ryškių jo tyrimų rezultatų – mokslinė studija „Kurische Nehrung und Ihre Bewohner“ („Kuršių nerija ir jos gyventojai“) išleista 1889 m. Stuttgarte. Joje analizuota geologinė Kuršių nerijos sandara, jos istorinė raida XII–XIX a., žvejų kaimų kova su pustomo smėlio stichija ir nerijos kopų apželdinimo problemos, archeologinių tyrimų duomenys ir etnolingvistinės Kuršių nerijos situacijos analizė. Tai buvo pirma mokslinė kompleksinė studija apie Kuršių neriją, kurią iškart palankiai įvertinto kolegos ir kuri iki šiol neprarado aktualumo vien todėl, kad per šimtmetį bet kuris etninis sociumas pakinta, o Kuršių nerijos etninis pasaulis Antrojo pasaulinio karo pabaigoje buvo visiškai sunaikintas. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, A. Bezenbergerio studija yra svarbus orientyras pažįstant ir išsaugant Kuršių nerijos istorinį-etninį įvaizdį.

Įvairiapusė mokslinė A. Bezenbergerio veikla apėmė ir archeologijos bei muziejininkystės sferą. Šią problematiką pranešime nagrinėjo Klaipėdos universiteto doktorantas Roman Shiroukov, analizuodamas Prūsijos senovės draugijos (*Altertumsgesellschaft Prussia*), kuriai A. Bezenbergeris vadovavo daugelį metų, muziejaus eksponatų likimą. Jie po Antrojo pasaulinio karo pasklido įvairiuose Vokietijos, Lenkijos ir Rusijos archyvuose, o jų paieškos šiandien yra nemenkas iššūkis mokslininkams. Doc. dr. Silva Pocyte aptarė istorinių asmenybių įamžinimo dabartiniame Klaipėdos krašte aktualijas, pabrėždama egzistuojančią tendenciją akcentuoti ir įpaminklinti lietuviškos tradicijos simbolius. Pranešimo autorė ypač pabrėžė A. Bezenbergerio atminimo įamžinimo Kuršių nerijoje aktualumą.

Renginį rėmė Lietuvos Respublikos kultūros rėmimo fondas ir Neringos savivaldybė.

SĖKMINGAS METŲ UŽBAIGIMAS: ARTŪRO SVARAUSKO DISERTACIJA, APGINTA KLAIPĖDOS UNIVERSITETE

Vygantas Vareikis

Klaipėdos universitetas

2011 m. pabaigoje Klaipėdos universitete (KU) sėkmingai apginta KU ir Lietuvos istorijos instituto doktoranto Artūro Svarausko (mokslinis vadovas – dr. Česlovas Laurinavičius, Lietuvos istorijos institutas) daktaro disertacija „Krikščioniškosios demokratijos idėjinė ir struktūrinė raida Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m.“ buvo ketvirtoji per 2011 metus Klaipėdos universitete apginta istorijos krypties disertacija. Atrodytų, dirbama efektyviai, tačiau pagal Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytus kriterijus šiais metais visi Klaipėdos universiteto humanitarai gavo viso labo dvi valstybės finansuojamas doktorantūros vietas. *Sic transit gloria mundi...*

Pasitaiko, kad doktorantai apsiriboja dviejų privalomų mokslinių publikacijų norma, kuri yra būtina norint pateikti darbą ginti, tačiau A. Svarausko tyrimas yra nuoseklaus kelerių metų pastangų ir nuolatinio darbo rezultatas. Autorius publikavo aštuonis mokslinius straipsnius disertacijos tema, neskaitant kitų tiriamųjų darbų ir dalyvavimo mokslinėse konferencijose. Dar studijuodamas Vilniaus pedagoginio universiteto istorijos magistrantūroje, A. Svarauskas įsidarbino Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriuje laborantu, vėliau vyresniuoju laborantu, o 2006 m. pradėjo savarankiškus mokslinius tyrimus Klaipėdos universiteto doktorantūroje. Tad galime konstatuoti, kad jo veikla tarsi integruoja trijų istorinių „mokyklų“ tradicijas.

Disertacijos autorius iškėlė ambicingus uždavinius – „atskleisti krikščioniškosios demokratijos ideologijos sampratos evoliuciją“ Europoje ir jos realizavimą Lietuvoje; „įvardyti partijos kūrimosi veiksnius“, t. y. diskusijas Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) viduje dėl ideologinės krypties, nesutarimus ideologiniais klausimais, skilimus, etc.; atskleisti sudėtingus vidinius tarpusavio ryšius ir konfliktus partinėse struktūrose; atskleisti tapatumo ir priklausomybės ryšius tarp partijos ir Lietuvos katalikų bažnyčios tarpukario Lietuvoje; įvertinti LKDP poziciją kriziniais metais (1926 metų valstybės perversmas, 1938–1940 metų politinės krizės ir nepriklausomybės sutemos). Gynimo tarybos nariai konstatavo, kad šie uždaviniai buvo realizuoti.

Intrigos gynimo metu nebuvo. Gynimo tarybos nariai – doc. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas), doc. dr. Saulius Kaubrys (Vilniaus universitetas), dr. Algimantas Kasparavičius (Lietuvos istorijos institutas), dr. Vladas Sirutavičius (Lietuvos istorijos institutas)¹ ir oficialieji oponentai – prof. habil. dr. Liudas Truska (Vilniaus pedagoginis universitetas) ir dr. Regina Laukaitytė (Lietuvos istorijos institutas) – pažymėjo Artūro Svarausko novatorišką įnašą tiriant Lietuvos krikščionių demokratų partijos raidą ir funkcionavimo mechanizmus, galias istoriografinės žinias apžvelgiant krikščioniškosios ideologijos formavimosi eigą Vakarų ir Vidurio Rytų Europos kontekstuose, socialinio teisingumo ir krikščioniškos ideologijos santykį, besikeičiančią Katalikų bažnyčios orientaciją nuo sielovados ir moralizavimo politinio veikimo, reaguojant į modernybės iššūkius, link bandymų jungti visuomenės politinį ir konfesinį tapatumą, Bažnyčios ir LKDP sąveiką, partijos nepolitinių organizacijų tinklą ir veiklą. Kelios pastabos buvo pareikštos dėl „katalikų geto“ ir „modernios politinės partijos“ terminų vartojimo.

¹ Dar vienas gynimo tarybos narys doc. dr. Arūnas Streikus (Vilniaus universitetas), pažadėjęs gynimo procedūroje dalyvauti *in casu necessitatis*, neatvyko, bet atsiuntė teigiamą įvertinimą.

Krikščioniškos moralės diegimo agrikultūrinėje lietuvių visuomenėje, krikščioniškųjų vertybių, kultūrinio, politinio ir bažnytinio gyvenimo sferų susiejimas bei Katalikų bažnyčios įtakos sklaida plačiąja prasme Lietuvos visuomenei XX a. yra neabejotina. Siaurąja prasme ši įtaka reiškėsi per partinį veikimą. Iki 1926 metų krikščionių demokratų blokas politikoje vaidino svarbiausią vaidmenį. Rinkimuose į Steigiamąjį Seimą LKDP kartu su Lietuvos darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga gavo 59 vietas (52,7 proc. visų vietų), I Seime krikščionių demokratų blokas vėl turėjo daugiausia vietų – 38 mandatus, II Seime – 40 atstovų (43 proc. balsų) ir tik III Seime krikščionių demokratų blokas, gavęs dešimčia vietų mažiau, buvo priverstas užleisti ilgametę politinę lyderystę kairiųjų blokui². Tokie politikai ir visuomenės veikėjai kaip Mykolas Krupavičius ar Aleksandras Stulginskis yra tebelaikomi kertinėmis figūromis Lietuvos istorijoje tarpukariu, o Antano Maceinos politinė ir socialinė filosofija sulaukė audringos intelektualinės diskusijos atsikūrusioje Lietuvoje³. Tad krikščioniškosios demokratijos tyrimai tebėra aktualūs ir šiandien, ypač dėl krikščioniškųjų vertybių ir moralinės orientacijos paieškų sparčiai besikeičiančiame pasaulyje.

Gynimo metu buvo iškeltas klausimas, kiek galėjo veikti LKDP ir Katalikų bažnyčios tandemas, susietas ne vien su struktūriniais organizaciniais ryšiais? A. Svarauskas padarė išvadą, kad tarpukariu LKDP nelaikė savęs tik Bažnyčios partija ir liko nepriklausoma partine pasaulietine organizacija, o tapatinimas su Bažnyčia buvo labiau politinės retorikos išraiška. Kita vertus, Bažnyčia kaip institucija ir jos atstovai tarpukariu Lietuvoje kaimo ūkininkui buvo ne tik neginčijamas moralinis autoritetas ir religinės praktikos ritualizacijos vieta, bet ir politinis autoritetas.

Tyrime A. Svarauskas užčiuopė paskutiniu metu istorikų vis labiau pabrėžiamą Lietuvoje tarpukariu kilusį kartų konfliktą, kuris reiškėsi formuojantis jaunųjų katalikų sąjūdžiui, kai į politinę ir kultūrinę Lietuvos areną įžengė nauja karta, nebeturėjusi politinio bendradarbiavimo patyrimo su tautinėmis mažumomis, buvo radikalesnė ir kėlė naujas valstybinės ir kultūrinės orientacijos gaires (A. Maceina, V. Delininkaitis ir kt.). Bet tai jau kito darbo tema. O tai, kad katalikų politinio ir intelektualinio judėjimo tyrimai populiarėja, liudytų ir 2011 m. gruodžio mėnesį Vilniaus universitete ginama Ramūno Labanausko disertacija⁴.

² Žr. BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ, D.; TAMOŠAITIS, M.; TRUSKA, L. *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*. Vilnius, 2009, p. 51, 97, 116, 147.

³ DONSKIS, L. Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX a. lietuvių kultūroje. *Akiračiai*, 1997, Nr. 4; SKRUPSKELIS, K. Tariamasis jaunųjų katalikų fašizmas. *Naujasis židinys*, 1999, Nr. 4; DONSKIS, L. Dar kartą apie Antano Maceinos socialinę filosofiją. *Akiračiai*, 2000, Nr. 1; MOCKŪNAS, L. Vienos knygos recenzijos istorija. *Akiračiai*, 2000, Nr. 1; MOCKŪNAS, L. Prie lietuviškojo fašizmo ištakų. *Akiračiai*, 2000, Nr. 2.

⁴ LABANAUSKAS, R. *Jaunųjų katalikų sąjūdžio genezė, ideologiniai principai ir jų realizavimo praktika (1919–1940)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2011.

KRISTIJONO DONELAIČIO 300-OSIOMS METINĖMS ARTĖJANT

Tarptautinė konferencija „Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos“ Klaipėdoje

Darius Barasa

Klaipėdos universitetas

2010 m. Lietuvos Respublikos Seimas 2014-uosius metus paskelbė Kristijono Donelaičio metais ir priėmė 2010–2014 m. K. Donelaičio (1714–1780) 300-ųjų gimimo metinių minėjimo programos, kurią vykdo Lituaniškosios tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija, metmenis. Ši programa, suprantama, neprilygs Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimo užmojams, tačiau gali, regis, lygintis ar net pranokti tokias vykdytas programas kaip M. Mažvydo pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukakties (1997 m.), lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečio (2004 m.) ar Didžiojo Vilniaus Seimo 100-mečio (2005 m.) minėjimai. Dėl parodyto dėmesio ir ažiotažo masto V. Kudirkos, M. Jankaus 150-ųjų (2008 m.), K. Būgos 130-ųjų (2009 m.), J. Jablonskio 180-ųjų (2010 m.) ar J. Basanavičiaus 160-ųjų (2011 m.) ir kt. gimimo metinių minėjimų programas, lyginant su K. Donelaičio, galima laikyti tik paraštinėmis. Aptariama K. Donelaičio 300-ųjų gimimo metinių programa turi rimtų pretenzijų užgožti ir nustelbti ne ką išpūdingesnę Žemaičių krikšto ir Žemaičių vyskupystės įsteigimo 600 metų jubiliejaus minėjimo 2009–2017 m. programą. Tačiau vargu ar šiuo atveju reikėtų būgštauti dėl konkurencijos. Nerimauti kur kas labiau reikia dėl to, kad nors pusė tų sumanymų būtų išties įgyvendinta. Klostantis pozityviam K. Donelaičio programos įgyvendinimo scenarijui, netolimoje ateityje šviestųsi didelės malonios staigmenos: nauji leidiniai apie K. Donelaitį ir jo „Metų“ leidimai, svarbių lietuviškai raštijai ir kultūrai XVIII a. veikalų vertimai į lietuvių kalbą, donelaitikos sklaida visuomenės informavimo priemonėse, kultūros ir edukacinės programos.

Mokslinės konferencijos tokiaame kontekste laikytinos savaiame suprantamu dalyku *sine qua non*. Pirmoji šios programos rėmuose tarptautinė konferencija „Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos“ buvo surengta šių metų spalio 20–21 d. Klaipėdos universitete. Konferenciją iš dalies finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Šis renginys sudarė galimybę mokslinėmis išvalgomis pasidalinti tyrinėtojus iš Italijos, Vokietijos, Lenkijos, Rusijos ir Lietuvos. Per dvi renginio dienas buvo perskaityta 16 pranešimų. Kokia turtinga vykusių procesų įvairumu ir kontrastais buvo K. Donelaičio epocha, galima spręsti iš plataus konferencijoje nuskambėjusių pranešimų spektro: nuo lig šiol vešinių stereotipų, politinių ir dvasinių epochos metmenų akcentavimo iki muzikinės kultūros, giesmynų, Karaliaučiaus universiteto, bibliotekų, pietistų ir liuteronų ortodoksų pristatymo, K. Donelaičio simbolio aktualizavimo naujaisiais laikais. Nepamiršta buvo ir Donelaičio kaip kunigo ir lietuvių literatūros kūrėjo asmenybė bei jo kūryba.

Pagrįstai galime kelti klausimą, ar šioje temoje dar yra išvelgiama kokių nors inovacijų – juk K. Donelaičio asmenybė, jo kūryba kaip niekas kitas yra sulaukę gausių mokslinių tyrimų. Tačiau norint geriau suvokti Donelaitį kaip asmenybę ir kūrėją, reikia pažvelgti į pačią epochą, kuri darė įtaką Donelaičiui, Prūsijos Lietuvai ir visai Prūsijos valstybei. Ši idėja ir tapo pagrindiniu konferencijos motu. Konferencijos dalyvius sveikino, naujų išvalgų ir įdomių diskusijų linkėjo Klaipėdos universiteto rektorius prof. habil. dr. Vladas Žulkus, Klaipėdos miesto meras Vytautas Grubliauskas, Lietuvos kultūros atašė Kaliningrade Romanas Senapėdis.

Vaisingoms diskusijoms provokuojančiu pranešimu konferenciją pradėjusi doc. dr. N. Strakauskaitė (Klaipėdos universitetas, pranešimas „Prūsų Lietuva Prūsijos istorijos kontrastų fone XVIII–XIX a.“) neatsitiktinai pasiūlė epochos inovacijų ieškoti plačiuose kontekstuose, į istoriją pažvelgiant šia seka: Prūsijos karalystė – Prūsų Lietuva – Donelaitis, bet ne atvirksčiai, kaip iki šiol buvo įprasta lietuvių visuomenėje. Kaip pabrėžta pranešime, XVIII a. Prūsijoje kontrastų rasti nėra sunku: viena vertus, valstybėje pastebima ryški Švietimo epochos sklaida ir pažangi teisinė sistema. Kita vertus, reakcingais ženklais reiškesi išlaikyta dvarininkų luomo privilegijuota padėtis. Švietimo sistemos laimėjimai, ypač kova su liaudies neraštingumu (Prūsija pirmoji Europoje 1736 m. deklaravo visuotinio pradinio mokslo įgyvendinimo principą) akivaizdžiai kontrastavo su Friedricho Wilhelmo I – kareivių karaliaus – militaristinėmis ambicijomis. Kontrastų galima išvelgti ir šiuolaikiniuose tos epochos vertinimuose: vieniems – tai piktavališkos germanizacijos amžius, kitiems – kaip natūralios komunikacijos rezultatas išryškėjęs akulturacijos, asimiliacijos procesas. Pasak doc. dr. N. Strakauskaitės, negatyvios germanizacijos stereotipas dažnai yra įkeliamas į XVIII amžių – Donelaičio epochą, nors iš tikro jos apraiškų reikia ieškoti kitame laikotarpyje ir kitoje valstybėje – XIX a. antrosios pusės Vokietijos imperijoje.

Išsakytas mintis pratęsė doc. dr. A. Baublys (Klaipėdos universitetas, „K. Donelaičio epochos dvasiniai ir politiniai iššūkiai“), nubrėžęs pagrindines XVIII a. Prūsijos politinio ir dvasinio gyvenimo gaires. Prūsijos valstybės vidaus politikos procesai – valdžios centralizacija, monarchinio absoliutizmo stiprinimas, kariuomenės stiprinimas – pavertė Prūsiją viena iš pagrindinių jėgų, sprendusių ir formavusių Europos politikos raidos strategiją, su ja buvo priversti skaitytis didieji Europos politikos žaidėjai. Kita vertus, kultūriniu-dvasiniu lygmeniu vyko transformacija nuo pietizmo protegavimo iki religinio abejingumo ir Apšvietos idėjų, nuo liaudies švietimo gimtąja kalba ugdymo iki religijos bei švietimo atskyrimo. Akcentuotina reikšmingai nuskambėjusi prelegento mintis, kad dvikalbystės plitimas teoriškai pabaigė lietuviško etnosu ignoravimo viešajame gyvenime periodą.

Neatsiejama K. Donelaičio epochos dalis buvo kolonizacijos bangos Prūsijoje. Vieną jų, būtent zalcburgiečių, itin detalai savo pranešime atskleidė prof. dr. B. Jähnigas (Berlynas, „Zalcburgiečių emigrantų ištrėmimas, jų priėmimas ir apgyvendinimas Prūsijoje“). Reikšminga, kad šiuo atveju į kolonizacijos vyksmą buvo pažvelgta ne tradiciniu vietos gyventojų – Prūsijos lietuvininkų, o kolonistų akimis. Lietuviškoje sąmonėje ši kolonizacija siejama su tokiais primityvais vertinimais kaip lietuvininkų germanizacija, geriausiu atveju – asimiliacija, sąmoninga ir nuosekli vokiečių slinktis į rytus ir pan. Tačiau istorijos aukos sindromas, kaip darosi aišku iš pranešimo, labiau turėtų būti taikytinas zalcburgiečiams, ne lietuvininkams. Tremties iš gimtinės tragedija, dėl ypač sunkių sąlygų šimtų mirtis kelyje ir dar keletas tūkstančių pietų kalniečių (taip ir nesugebėjusių aklimatizuotis rūsčiame šiaurės krašte) mirčių naujoje tėvynėje yra ypač svarbi, deja, dažnai pamirštama to „pikto“ kolonisto – zalcburgiečio paveiklo mozaikos dalis.

Zalcburgiečių, tik šįkart kaip liaudiško pietizmo nešėjų, motyvas nuskambėjo prof. dr. G. Jasinskio (Olštynas, Lenkija, „Surinkiminio judėjimo Mozūrijoje pradžia: „Šventųjų“ grupė XVIII–XIX a. sandūroje) pranešime. Pagrindinis dėmesys buvo skirtas liaudiškam pietistiniam judėjimui Prūsijos Lietuvoje ir Mozūrijoje palyginti, maldininkų (surinkiminio) sąjūdžio plitimo priežastims nustatyti. Išsamiai aptartos ankstyviausio liaudiško pietistinio judėjimo tarp mozūrų, vadinamosios „Šventųjų“ grupės, kilmės ištakos, apibūdinti pagrindiniai veiklos bruožai. Svarbu pažymėti, kad atskleistame mozūrų surinkiminiame judėjime negalima nepastebėti stulbinančių panašumų, paralelių su lietuvininkų pietistiniu sąjūdžiu. Todėl kunigo dr. V. Gaigalaičio dar XX a. pradžioje iškelta viena iš versijų, kuri ir šiandien gana populiari, kad lietuvininkų surinkimininkų judėjimas iš išorės buvo nepaveiktas ir vien tik lietuvininkams savitas judėjimas, yra visiškai atmestina.

Pietizmo tema, tik šįkart intelektualinėje terpėje ir ankstesniu laikotarpiu, išplėtojo dr. K. Daugirdas (Europos istorijos institutas, Maincas, „Karaliaučiaus teologijos fakultetas Donelaičio studijų laikotarpiu“). Akcentuota, kad K. Donelaičio studijų metais Karaliaučiaus universitete vyko reikšmingi struktūriniai ir personaliniai pokyčiai, visų pirma pietizmo ir ortodoksijos poliarizacija. Šių dviejų srovių kovą ir keltą įtampą neabejotinai patyrė K. Donelaitis, jis buvo priverstas lankyti tiek pietistų profesorių (G. Rogallio, A. Wolffo, D. Saltheniaus, F. Schultzo, J. Kypkės ir kt.), tiek ortodoksų (J. Quando, J. Behmes) paskaitas. Pranešėjas iškėlė prielaidą, kad galbūt dėl pietistų dominavimo ir įsitvirtinimo universitete K. Donelaitis su pastaraisiais galėjo palaikyti glaudesnius ryšius ir galbūt dėl to buvo pietistiškai indoktrinuotas.

Bendrą epochos Rytų Baltijos regiono universitetų situaciją XVIII a. pab. – XIX a. pr., jų aplinką, studentiją apžvelgė dr. R. Leiserowitz (Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje, „Humanitarinė-dvasinė aplinka Karaliaučiaus, Varšuvos, Dorpat, Vilniaus universitetuose: studentai, kaip pagrindiniai kultūrinės komunikacijos veikėjai“). Akcentuota Karaliaučiaus universiteto metamorfozė nuo faktiškai vienintelės aukštosios mokyklos XVIII a. pab. rytiniame Baltijos regione iki lokalinės reikšmės mokymo įstaigos. Tai atskleidė užsienio studentų kiekio kitimo analizė. Išskirti to meto studijų viename ar kitame universitete pasirinkimo kriterijai: mokymo įstaigos prestižas ir reputacija; specialybės ir profesijos poreikis (pvz., Karaliaučiaus universitetas aukštai reitinguotas teologijos ir filosofijos srityje); tradiciniai ryšiai (kalbiniai, nacionaliniai veiksniai); pasirinkimą, regis, lėmė ir toks žmogiškasis veiksnys kaip universitetų pasiekiamumas to meto susisiekimo ir transporto tinklu.

Prof. dr. A. Walteris (Osnabrūcko universitetas, Vokietija, ir Klaipėdos universitetas, „Karaliaučiaus bibliotekų aplinka K. Donelaičio laikotarpiu. Rinkinių likimas po 1945 m.“) aptarė to laiko Karaliaučiaus miesto bibliotekų situaciją ir iškėlė klausimą: kokiomis iš jų savo studijų metais galėjo naudotis K. Donelaitis? Buvo apžvelgtos knygos tomų turtingiausios viešosios bibliotekos: Karaliaučiaus karališkoji Pilies, miesto ir universiteto, Valenrodo, slaptoji kanceliarijos. Akcentuota ir privačių, pvz., universitetų profesorių D. Saltheniaus, F. Schultzo ar J. Quando bibliotekų reikšmė, teigiant, kad šios bibliotekos galbūt darė didesnę įtaką akademinėi ir mokslinei minčiai nei viešosios, nes naudojimąsi pastarosiomis buvo gana ribotas.

Vienas autoritetingiausių Prūsijos Lietuvos giesmynų specialistų prof. G. Michelini (Parmos universitetas, Italija, „Prūsų Lietuvos giesmynai Donelaičio laikais“) detalai aptarė XVIII a. naudotų giesmynų leidimus, jų sudarymo, giesmių vertimų problemas. Kaip pabrėžė mokslininkas, K. Donelaitis bus užaugęs prie 1705 m. pirmąkart pasirodžiusio F. Z. Šusterio giesmyno, nors vėliau jam bus žinomi ir ankstesni 1666–1705 m. D. Kleino bei vėlesni 1732–1745 m. J. Berento, 1732–1740 m. F. U. Glazerio, 1750 m. A. F. Šimelpenigio sudaryti giesmynai. Labai tikėtina, kad Tolminkiemio parapijos klebonas daugumą šių giesmynų giesmių mokėjo atmintinai, o giesmynai bus darę įtaką ir jo poezijai.

K. Donelaičio sąsajas su muzika ir tos epochos muzikinės kultūros ypatybes europiniu kontekstu apžvelgė prof. dr. D. Kšanienė (Klaipėdos universitetas, „Muzikinės kultūros apraiškos Prūsų/Mažojoje Lietuvoje K. Donelaičio laikais“). Greta įtakingos bažnytinės muzikos, pabrėžtas Apšvietos amžiaus intensyvus pasaulietinės muzikinės kultūros plėtojimas (miestų kapelos, orkestrai, muzikiniai teatrai ir kt.). Prūsijos Lietuvos muzikinis gyvenimas, absorbavęs Prūsijos, Vokietijos muzikinę kultūrą, į ją integravo ir savitus (etninius) bruožus.

K. Donelaičiui skirta konferencija sunkiai įsivaizduojama be deramos duoklės kunigo ir lietuvių literatūros kūrėjo kūrybai. Šiuo atveju inovatoriškumu pasižymėjo dr. A. Kuzborska (Varmijos-Mozūrijos universitetas Olštynė, Lenkija, „K. Donelaičio kūrybos europietiškos ištakos“), kurios tvirtinimu, K. Donelaičio epinė poema „Metai“, priešingai nei teigta literatūros tyrinėtojo akademiko prof. K. Korsako, nėra visiškai originali ar savarankiška. Pripažįstant nenuginčijamą

K. Donelaičio nuopelną lietuvių grožinės literatūros srityje, pranešėjos nuomone, poemos teksto analizė ir jos lyginimas europiniu mastu leidžia teigti, jog K. Donelaičio kūrybos ištakų reikia ieškoti antikinėje ir to meto Europos, ypač vokiečių, literatūroje. Išorinės formos analogais ir pirm-takais gali būti laikytini Jamesas Thomsonas, E. Kleistas, A. Halleris, kt. ir jų kūryba. Iš antikos autorių pirmiausia paminėtini Vergilijus ir Hesiodas.

A. Kuzborskos išsakytas mintis papildė doc. dr. Ž. Sidabraitė (Klaipėdos universitetas, „K. Donelaičio didaktikos kontekstas“), akcentavusi K. Donelaičio kūrybos moralinės didaktikos tikslą ir aiškia utilitarinę paskirtį, kartu atskleisdama tokį pasirinkimą nulėmusius motyvus ir priežastis. Dr. L. Citavičiūtė ir G. Kadžytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius) įvertino M. Rėzos, kaip pirmojo Prūsijos lietuvių grožinės literatūros publikuotojo, nuopelnus, pabrėždamos jo darbo (redagavimo, vertimo, komentarų) moksliskumo privalumus ir trūkumus. Kartu buvo apžvelgta lietuviško eiliuoto folklorinio pasakojimo raida ir tradicija nuo K. Donelaičio iki nūdienos. Prof. dr. V. Gilmanovas (Baltijos federalinis I. Kanto universitetas, Kaliningradas), remdamasis „Metų“ teksto teikiamomis prasmėmis ir kuriamomis nuotaikomis, pamėgino pažvelgti į Donelaičio fenomeną per šiuolaikinės katastrofizmo epochos prizmę.

Mokslinėmis išvalgomis apie K. Donelaičio, kaip simbolio, panaudos reikšmę ir aktualizavimą pasidalijo dr. V. Safronovas (Klaipėdos universitetas, „Tarp konflikto ir suartėjimo: Donelaičio simbolio aktualizavimas XIX a. pab. – XX a. pab. Klaipėdos krašte“). Pažymėta, kad Donelaičio virtimas simboliu ir aktualizavimas pasireiškė statant jam paminklus, jo vardo įprasminimas gatvių, aikščių, draugijų, mokyklų pavadinimuose ir pan. Tas simbolis visą laiką buvęs ambivalentiškas – suartinęs ir skatinęs konfliktą. Lektorius aiškiai išskyrė tris kontekstus, pastebėtus skirtingais laikotarpiais: 1) Donelaitis kaip Prūsijos Lietuvos regioninio patriotizmo simbolis, vienijęs ir integravęs vokiečius ir lietuvius (XIX a. pab. – XX a. pr.); 2) Donelaitis kaip lietuviams skirtas lietuvių kultūros simbolis, nacionalizuotas kaip lietuvių ir tik lietuvių didvyris, turėjęs vien tik lietuvius vienijančią paskirtį (XX a. pr. – 1945 m.); 3) Donelaitis kaip klasių kovos, antivokiškumo, tačiau kartu ir lietuvių nacionalinės kultūros simbolis (po 1945 m.).

Konferencijos baigiamajame pranešime dr. N. Jermakova (Baltijos federalinis I. Kanto universitetas, Kaliningradas) ir R. Senapėdis (Lietuvos kultūros atašė Kaliningrade) dar kartą apžvelgė pagrindinius Karaliaučiaus universiteto istorijos raidos momentus. Įsidėmėtini ir provokuojantys gali pasirodyti improvizuotos apklausos „Kas buvo Donelaitis?“, kuri buvo pateikta dabartiniams Kaliningrado universiteto studentams rezultatai (apklausta apie 60 I–III kursų studentų). Beveik pusė jų mažiau ar daugiau tiksliai sugebėjo atsakyti, kad Donelaitis – tai lietuvių poetas, „Metų“ autorius, kunigas ir pan. Iš dalies reikėtų sutikti su pranešėjais, kad rezultatai nėra nuviliantys. Kartu tai verčia susimąstyti, ką Klaipėdos universiteto akademinis jaunimas galėtų pasakyti apie svetimtaučius ir į mokyklinę programą neįtrauktus vokiečių rašytojus, kūrėjus Klaipėdos krašte ar kilusius iš jo, rašiusius lietuviška tematika, pvz.: H. Sudermanną (1857–1928), E. Wichertą (1831–1902), Charlotte Keyser (1890–1966) ir kt. Kažin ar galėtume pasidžiaugti panašiais rezultatais?

Tarptautinę mokslinę konferenciją „Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos“ galima laikyti sėkmingu tramplinu į jubiliejinės programos renginių ir novatoriškų sumanymų įgyvendinimą. Reikšminga, kad apie K. Donelaitį ir jo epochą buvo prabilta ne vien lietuvių, bet ir užsienio tyrinėtojų lūpomis, pažvelgta plačiau, europinio konteksto žvilgsniu. Kartu galima pasidžiaugti, kad ši konferencija tapo įrodymu, jog Donelaičio figūra ir simbolis nebeturi konflikto potencialo ir gali vien tik suartinti.

MĖGINANT SUVOKTI IR SUSIVOKTI

Respublikinė mokslinė konferencija „Žmogaus dvasinis pasaulis pasaulėžiūrinių sistemų sankirtose – viduramžiai bei ankstyvieji naujieji amžiai (sinkretizmas, inkultūracija, akultūracija, difuzija)“

Marius Ščavinskas

Klaipėdos universitetas

2011 m. rugsėjo 22–23 d. Klaipėdos universiteto Senato salėje vyko respublikinė mokslinė konferencija „Žmogaus dvasinis pasaulis pasaulėžiūrinių sistemų sankirtose – viduramžiai bei ankstyvieji naujieji laikai (sinkretizmas, inkultūracija, akultūracija, difuzija)“ iš ciklo „Krikščionybės raidos kontekstai“. Šio ciklo konferencija yra ne pirmoji, todėl organizatoriams (doc. dr. Vaciu Vaivada, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, dr. Mariui Ščavinskui, Lietuvos istorijos instituto mokslininkui stažuotojui / Klaipėdos universitetas, ir Lietuvos katalikų mokslų akademijos Klaipėdos skyriui) tam tikra prasme buvo lengviau remtis praėjusių konferencijų turiniu, tyrimų perspektyvomis, ieškant išeities taškų dabartinei konferencijai. Kita vertus, iškristalizuoti pačią konferencijos koncepciją buvo kur kas sunkiau, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Jau pats konferencijos pavadinimas kalba apie sunkiai apčiuopiamą ir iškristalizuojamą žmogaus dvasinį pasaulį. Dar sunkiau apčiuopiamos žmogaus dvasinio pasaulio pasaulėžiūrinės sistemos. Iki šiol lietuvių istoriografijoje, ypač kalbant apie XV–XVII a., tebemanoma, kad buvo lyg ir dvi pagrindinės pasaulėžiūrinės sistemos – pagoniškoji, kuri, tiesa, sunykusi ir praradusi politinio elito paramą vis tebesismelkė į valstietiškos savimonės lygį, ir krikščioniškoji, kuri Lietuvoje taip pat buvo nevienalytė (juk vykstant Reformacijai, Lietuvoje atsirado evangelikų reformatų, kalvinistų, liuteronų ir pan.). Taigi akivaizdu, kad to meto lietuvių (šiai apskritai ir visos Europos žmonių) dvasinis pasaulis tarp XV ir XVII a. išgyveno reikšmingus pokyčius (jau vien ką reikė krikščioniško tikėjimo „grynumo“ paieškos!). Bet ne mažesnio išgyvenimo būta tarp XIII ir XV a., kai, kaip dažnai teigiama, lietuvių visuomenė brendo priimti krikščionybę (juk vadinamasis Mindaugo „epizodas“, nors ir politiniu lygiu neįgijo tęstinumo, šiai ar taip turėjo bent jau „programinį“ užtaisą lietuvių visuomenei orientuotis į Vakarų Bažnyčios erdvę). Galiausiai reikėtų kalbėti ir apie archeologų išskiriamą XI–XII a. lūžį ar net ankstesnius laikus, kai baltų gentys, nebūdamos izoliuotos nuo kitų visuomenių, turėjo gyvo bendradarbiavimo su kitomis kultūromis potyrių.

Kaip šiuos potyrius apibrėžti, apibūdinti ir įsprausti į tam tikrus teorinius modelius – problema, kurią ir gvildeno gausus tyrėjų, susirinkusių iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Klaipėdos, būrys.

Po sveikinimo kalbų, kurias pasakė Lietuvių katalikų mokslų akademijos Klaipėdos skyriaus pirmininkas prof. dr. Arvydas Ramonas ir Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė doc. dr. Silva Pocyte, pirmasis pasisakė KU HMF dekanas prof. dr. Rimantas Balsys, perskaitęs pranešimą „Pagonybės ir krikščionybės santykis lietuvių papročiuose XVI–XX a.“ Iš visų lietuvių papročių prelegentas labiau apsislojo ties Kalėdomis ir šieno reikšme senuosiuose baltų aukojimuose. Konstatuota, kad šieno vaidmuo lietuvių papročiuose buvo gan žymus: jo dėta ne tik po kalėdinio stalo staltiese, bet ir kitomis progomis – ant šieno guldydavo mažus vaikus, kad šie nesirgtų, šienas naudotas vestuvių, žemės gėrybių nuėmimo pabaigtuvių ir kituose papročiuose. Prelegentas kėlė mintį, kad iki atsirandant staltiesėms, greičiausiai šienas buvo klojamas ant

senovės lietuvių aukų stalų, altorių ar akmenų. Atsakydamas į klausimą, ar tai ir esąs sinkretizmas, profesorius tuo neabejojo ir teigė, kad senovės apeigose buvę elementai, kad ir pakitę, pradėję ankstesnę reikšmę, išliko ir iki šių dienų.

Antrasis pranešėjas Raimondas Kazlauskas (Klaipėdos universitetas) pranešime „Krikščionių respublikos dezintegracija: teokratija, hierokratija ir cezaropapizmas“ bandė nustatyti pasaulietinės ir dvasinės (arba religinės) valdžios sąveikavimo būdus. Pažymėjęs, kad senovės graikų poliai buvo valstybės, kuriose religija funkcionavo be bažnyčios (tuo jų religija buvo išskirtinė ir revoliucinė), prelegentas vaizdžiai papasakojo, kaip kito *Homanojos* samprata ir kiek tai vėliau atsiliepė gnostikų ir krikščionių ginčui, sprendžiant politikos ir Bažnyčios dermės klausimą, sutariant dėl *Homanojos*, t. y. dėl to, ką galima garbinti, norint palaikyti solidarumo jausmą. Krikščionybės pergalė privedė prie krikščioniškos teokratijos sampratos, bet Grigaliaus VII pontifikato reformos ir vėlesnė popiežiaus Bonifaco VIII *Unum Sanctum* bulė atvėrė kelią tam, ką linkstama vadinti cezaropapizmu.

Archeologas prof. habil. dr. Algirdas Girininkas (Klaipėdos universitetas) pranešime „Akulturacijos, sinkretizmo ir difuzijos samprata Marijos Gimbutienės darbuose“ gvildeno garsios archeologės Marijos Gimbutienės sampratą apie kultūrų maišymosi procesus priešistoriniais laikais. Anot prelegento, Marija Gimbutienė, tapydama taikios senosios Europos visuomenės, įvardytos matristikos terminu, paveikslą, vis dėlto perlenkė lazda, tiek apibrėždama kultūrų susidūrimus, tiek ir patį matristikos klodą. Dabartinė archeologinė medžiaga negali patvirtinti teiginio, kad Europoje, taigi ir baltų pasaulyje, gyventa labai taikios matristinės visuomenės, kurią sužlugdė atvykę indoeuropiečiai, su savimi atsinešę karinę galią ir fizinę jėgą išreiškiančius vyriškus dievus. Visa tai verčia kitaip pažvelgti ir į sinkretizmo, akulturacijos bei difuzijos terminų adekvatų vartojimą.

Svečias iš Lietuvos istorijos instituto prof. dr. Stephenas C. Rowellas pristatė tyrimą intriguojančiu pavadinimu „Kaip šaukė, taip atsiliepė: XV a. lietuvių katalikų gyvenimas ir pagonybės mitas“. Prelegentas, remdamasis Vilniaus, Lucko vyskupijų kapitulų statutais, vyskupų laiškais popiežiams ir kitais šaltiniais parodė, kad XV a. nebuvo vadinamojo „pagonybės klausimo“, o jeigu ir buvo, kalbama apie burtininkavimą ir netikrus pranašus. Greičiausiai tokių nusiskundimų atsirado siekiant dramatinizuoti esamą padėtį, tuo parodant, kad vyskupų autoritetas turi būti aukščiau už pasauliečių didikų ir bajorų. Profesorius atkreipė dėmesį į tai, kad visi skundai apie esą netinkamą tikinčiųjų elgesį yra dėl ne tokių pamaldumo formų, kokias patvirtinę vyskupai. Antai priekaištauta, kad bajorai ir didikai šv. Mišias klausą ne bažnyčiose, o savo patalpose, tuo tikslu išstatę nešiojamuosius altorius. Taip pat Sakramentus nevengta eiti ne tik bažnyčiose, o ir kitose patalpose. Čia tik galime pridurti, kad tokios pamaldumo formos bus atėjusios iš Vakarų Europoje vykusio *Devotio moderna* sąjūdžio. Kita vertus, nei Lietuvos Statutai, nei teisynai nekalba apie jokus pagoniškus smerktinus papročius. Tik Trečiasis Lietuvos Statutas mini bausmes už burtininkavimą ir erezijas (kas, beje, sietina su raganavimo pikų Europoje). Tad prelegentas daro išvadą, kad pagonybė labiausiai iškyla ginčiuose tarp protestantų ir katalikų dėl tikėjimo grynumo.

Lietuvos istorijos instituto mokslininkas stažuotojas dr. Marius Ščavinskas savo tyrime „Tarp pagonybės ir krikščionybės? Keli potėpiai Mindaugo portretui, arba Ipatijaus (Hipatijaus) metraščio žinios apie tariamą Mindaugo pagonybę ir pagoniškus dievus“ nagrinėjo Hipatijaus metraščio žinutę apie Mindaugo pagonybę. Tyrimas parodė, kad metraštininkas sąmoningai tapė tendencingą Mindaugo, kaip pagonio, paveikslą. Maža to, sugretinus Hipatijaus metraščio žinias apie Mindaugo pagonybę su 1262 m. Chronografo žiniomis, aiškėja, kad abu slaviški šaltiniai, minintys Mindaugo teonimus, nėra nepriklausomi vienas nuo kito, kaip iki šiol manyta. Greičiausiai Hipatijaus

metraštininkas kai kuriuos teonimus bus perėmęs iš 1262 m. Chronografo. Perkūno nepaminėjimas Hipatijaus metraštyje taip pat gali reikšti mažiausiai du dalykus – arba Perkūno teonimo 1262 m. Chronografe net nebuvo, arba Hipatijaus metraštis sąmoningai jį nutylėjo, taigi metraštininkas net nesiekė objektyviai pateikti žinių apie Mindaugo pagonybę. Atsižvelgus į tekstologinę ir paleografinę analizę, kurią darė ne vienas ukrainiečių bei rusų tyrinėtojas, darytina išvada, kad greičiausiai Perkūno, kaip ir lietuvių 1262 m. Chronografe, nebuvo. Jis atsirado perrašant 1262 m. Chronografa jau XVI a. Taigi kyla slaviškų šaltinių apie lietuvių pagonybę patikimumo klausimas.

Lietuvos kultūros tyrimų instituto doktorantas Egidijus Miltakis pranešime „Simono Grunau kronika kaip šaltinis sinkretizmo procesams Prūsijoje tirti“, pripažindamas, kad Simono Grunau kronika yra ypač kontroversiškas XVI a. pirmosios pusės, ko gero, net iki galo nebaigtas šaltinis, vis dėlto mano, kad ožio aukojimuose galima išvelgti dviejų kultūrų – ikikrikščioniškosios ir krikščioniškosios – apraiškų. Tiesa, tyrimą sunkina tai, kad iki šiol neaišku, kokiais šaltiniais rėmėsi kronikininkas, galbūt, kaip teigė prelegentas, jis naudojo iki šių dienų neišlikusius šaltinius.

Dainius Elertas (Lietuvos jūrų muziejus) pranešime „Neformalusis pamaldumas Žemaitijoje Mato Pretorijaus akimis“ gvildeno liaudiškojo pamaldumo formas Žemaitijoje ir vadinamuosius kitoniškus žmogaus elgsenos bruožus. Antai Matas Pretorijus sakėsi pats matęs, kaip vienas žmogelis bandęs iš medžio iššaukti neaiškias dievybes. Tačiau, kaip pažymėjo prelegentas, tik du kartus kronikininkas aprašo bendras „keistas“ bendruomenės apeigas Žemaitijoje. Kaip ir Simono Grunau atveju, taip ir Mato Pretorijaus, kyla ir šaltinių naudojimo bei patikimumo klausimas. Viena vertus, Matas Pretorijus elgėsi kaip XVII a. antrosios pusės istorikas: sukritikavo Joną Lasickį, kam šis iškraipęs dievų teonimus, kita vertus, nevengė pats pridėti tai, ko galėjo ir nebūti. Vis dėlto paties Mato Pretorijaus pastabos, kad vienokias ar kitokias pagoniškas apeigas žemaičiai vykdę ne jo gyvenamu laikotarpiu, o kur kas anksčiau, rodo, kad Matas Pretorijus stengėsi laikytis to meto istorijos pažinimo lygio.

Perskaičius pranešimus, vyko konferencijos pirmosios dienos diskusijos, kuriose buvo apibendrinta gauta informacija. Kitą dieną, rugsėjo 23 d., konferencijos dalyviai tęsė darbą. Buvo perskaityti penki pranešimai. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas ir Vilniaus kolegijos dėstytojas Vytas Jankauskas pranešime „Dvasininko padėtis Gediminaičių dinastijos hierarchinėje struktūroje XIV a. pab. – XV a. pr.“, bandydamas atsakyti į klausimą, kas buvo toji Gediminaičių dinastijos struktūra, kiek suabejojo dar XX a. pab. prof. Edvardo Gudavičiaus iškelta diarchijos sistema. Be to, prelegentas bandė panagrinėti atskirų dinastijai priklausiusių ar tariamai priklausiusių asmenų tapimo dvasininkais aplinkybes ir jų santykius su didžiuoju kunigaikščiu.

Viešnia iš Šiaulių universiteto doc. dr. Rita Regina Trimonienė, pristatydama tyrimą „Svetimų tapatumo problema Žemaitijoje XVI a. pab. – XVII a. pr.“, nagrinėjo lenkų arba kitokios tautybės bajorų įsikūrimo Žemaitijoje, išitraukimo į vietos bajoriją ir jų identiteto problematiką. Remdamasi šaltiniais, prelegentė pavyzdžiais iliustravo, kad ne visada buvo laikomasi Lietuvos Statute užfiksuotos trečiosios kartos urėdų (pareigybių) gavimo praktikos, nes dalis iš Lenkijos kilusių ir Žemaitijoje per santuokas ir kitais būdais įsitvirtinusių bajorų jau antroje kartoje siekdavo Žemaitijos seniūnijos urėdų (pareigybių). Santuokų tarp žemaičių ir lenkų bajorijos atstovų ypač pagausėjo vykstant ir baigiantis Livonijos karui. Tačiau, kaip pažymėjo tyrinėtoja, iš Lenkijos kilę bajorai labiau buvo linkę giminiuotis ne su vietos, o su Lenkijos politiniu elitu arba lenkų kilmės bajorijos atstovais Lietuvoje.

Mokslininkė iš Vytauto Didžiojo universiteto (Kaunas) doc. dr. Vaida Kamuntavičienė pranešime „*Stara Litwa*: senlietuviai, arba jotvingiai, Vilniaus vyskupijos Ružanų ir Slanimo dekanatuose

XVII a. antrojoje pusėje“ konferencijos dalyviams pateikė bene pačias „karščiausias“ naujienas. Prelegentė, apžvelgusi Vilniaus vyskupijos XVII a. vizitacijas dabartinės Baltarusijos teritorijoje, aptiko keistą „Stara Litwa“ pavadinimą. Šiuo pavadinimu 1633, 1653, 1668 m. ir kitose vizitacijoje greičiausiai bus įvardijami jotvingių palikuonys, atsikėlę į Kosovo, Olševo ir kitas parapijas dar vykstant kovoms su Vokiečių ordinu XIV a. Be to, dalis jotvingių save įvardijo ne tik kaip „Stara Litwa“, bet ir kaip „Naujoji Jotvingija“. Vizitatoriai jiems prikaišiojo esą jie nelabai vaikšto į bažnyčią (nei į katalikų, nei į unitų), tačiau jau XIX a. šaltiniuose greičiausi tie patys jotvingiai buvo įvardyti kaip stačiatikiai. Prelegentė atsargiai kėlė klausimą, galbūt XVII a. Ružanų ir Slanimo dekanatų jotvingiai buvo menkai sukrikščioninti ir tebesilaikė senųjų papročių.

Darius Barasa (Klaipėdos universitetas) pranešime „Krikščioniško pamaldumo ugdymas Prūsijos krašto nuostatuose (1525–1640)“ išsamiai pristatė pačius nuostatus ir atskirus paragrafus, kur kalbama apie krikščioniško (žinoma – liuteroniška prasme) gyvenimo normas ir praktikas. Tarp šių paragrafų būta ir ožio aukojimui, būrimui skirtų straipsnių. Prelegentas pažymėjo, kad tokio pobūdžio paragrafų būta iki XVII a. antrosios pusės, kol pasirodė naujas Prūsijos krašto teisynas, bausmių už būrimus ir neaiškius aukojimus jau neminintis. Neabejotinai čia keltinas klausimas, ar tokių paragrafų neįtraukimas į Prūsijos krašto teisyną nėra susijęs su Vokietijoje gerokai priblesusiu raganų gaudymo vėjumi.

Konferenciją baigė doc. dr. Vacys Vaivada (Klaipėdos universitetas) pranešimu „Krikščionio gimimas?“ – dėl krikščioniškojo gyvenimo formavimo programos XVI a. pab. – XVII a. pr. dvarų nuostatuose“. Prelegentas konstatavo, kad dvaro savininko konfesinė priklausomybė turėjo įtakos tiek nuostatų turiniui, tiek, žinoma, konfesinei dvaro žmonių padėčiai. Antai Naujamiesčio dvaro (arba Eustachijaus Valavičiaus, evangeliko reformato) nuostatų turinys skyrėsi nuo XVII a. pr. Kelmės dvaro (arba Gruževskių) nuostatų. Tai lėmė ne tik pirmojo priklausomybė evangelikų reformatų konfesijai, bet ir atrojo pralaimėjimas byloje su Žemaičių vyskupu. Visi šie niuansai leidžia ne tik naujai įvertinti to meto žmogaus pasaulėžiūrinių sistemų formavimąsi, bet ir patį dvasinio pasaulio turinį.

Perskaičius pranešimus vyko baigiamoji diskusija. Joje buvo konstatuoti keli probleminiai aspektai. Pirma, nagrinėjant pasaulėžiūrinių sistemų problematiką kyla šaltinių patikimumo, interpretacijos galimybių problema. Neretai nesusikalbėjimo ar „nepatikrinamų“ interpretacijų atsiranda tuomet, kai reikiama ar norima informacija yra „ištraukiama“ iš bendro šaltinio konteksto arba neįsigilinus į šaltinio specifiką, jo atsiradimą ir tolesnę šaltinio bei jo nuorašų raidą. Taip pat neįtikinančiai atrodo samprotavimai esą vienas ar kitas šaltinis galėjo remtis tam tikru neišlikusiu (taigi iš esmės taip ir nepatikrinamu) šaltiniu, kuriame esą buvo užfiksuota „teisinga“ informacija. Žinoma, reikia sutikti, kad viduramžiais ir vėlesniais laikais per įvairias negandas šaltiniai dingdavo, todėl reikia atlikti kruopščią šaltinių tyrimo analizę. Deja, kai kurie ypač gausiai cituojami šaltiniai, pvz., Simono Grunau kronika, Mato Pretorijaus, Jono Lasickio ir kitų veikalai, iki šiol lietuvių istoriografijoje nesulaukė išsamios šaltinių tyrimo analizės, tad ir šių veikalų patikimumo klausimas tebėra atviras. Todėl vien tik jais remiantis nagrinėti sinkretizmo ar akulturacijos problemas šių dienų tyrinėtojai negali.

Antra, iki šiol nėra iširtas ir įvertintas XVI–XVII a. istoriografijos lygis. Domėjimasis vadina-mąja pagonybe krikščioniškoje Europoje buvo gana gyvas ir iki Renesanso. Tačiau būtent Renesanso epochoje šis domėjimasis išaugo į *mokslinį kabinetinį* lygį. Iš kai kurių pranešimų aiškėja, kad XVI–XVII a. rašytojai ir publicistai, neretai baigę universitetus ar net juose profesoriavę, kūrė pagoniškus siužetus dažniausiai remdamiesi antikiniu ar Šv. Rašto palikimu. Tai būtina įvertinti,

tad to meto „mokslinio“ lygio pažinimas yra viena iš būtinų sąlygų, leidžiančių pažinti ir pasaulėžiūrinių sistemų formavimąsi. Taigi lieka neaišku, ar tikrai XVI–XVII a. buvo likę „grynujų“ ar kažkaip paveiktų pagoniškų formų, įvardijamų kaip sinkretinės.

Trečia, taip ir nėra aišku, kur šaltiniuose kalbama apie „grynąsias“ pagonybės formas (jeigu jų būta), o kur apie netinkamą, „kitoki“ krikščioniškąjį pamaldumą ir jo formas. Čia, beje, ne viename pranešime buvo konstatuota, kad „kitoki“ krikščioniškąjį pamaldumą galėjo lemti subjektyvūs net paskirų asmenų lemti veiksniai. Galiausiai buvo svarstoma, koks darbo metodas galėtų būti priimtinausias ir moksliskai korektiškiausias nagrinėjant šias ir kitas subtilias problemas. Taigi šios ir kitos diskusijų metu iškeltos problemos rodo, kad sinkretizmo, inkultūracijos, akultūracijos bei difuzijos terminų vartojimas yra glaudžiai susijęs su pasaulėžiūrinių sistemų formavimusi bei noru tinkamai ir geriau apibrėžti vykusį procesą. Problemų gausa rodo dar vieną dalyką – viena ar kelios konferencijos, vykstančios diskusijos dažniausiai tik identifikuoja tyrimų problemas, leidžia generuoti mintis ir pasidalinti informacija. Moksliniame diskurse tai yra daug. Todėl tokio pobūdžio konferencijų būtinumas neabejotinas.

Konferencijos rengėjai tikisi, kad pranešimų pagrindu bus išleistas mokslinių straipsnių rinkinys, o perskaityti pranešimai, kilusios diskusijos ir iškelti klausimai sudarys pagrindą tolesniems tyrimams, mokslinėms paieškoms.